

ANNA SZCZEPAŃSKA
(UNIWERSYTET ŁÓDZKI)*

Koniec zimnej wojny na południu Afryki. Sprawa Namibii podczas negocjacji między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Sowieckim (1987–1988)

Streszczenie. Spośród wielu sporów istniejących między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Sowieckim w czasie zimnej wojny jednymi z trwających najdłużej była wojna o niepodległość Namibii i wojna domowa w Angoli, w literaturze traktowane niekiedy jako jeden konflikt, nazywany południowoafrykańską wojną o granice. Walka Namibijczyków o wolność trwała od 1966 r., jednak 20 lat później wciąż nie było widać perspektyw szybkiego zakończenia konfliktu. Przełom nastąpił w latach 1987–1988 dzięki seriom spotkań i negocjacji, jakie odbyły się między administracją prezydenta USA Ronalda Reagana i sekretarza generalnego KPZS Michaiła Gorbaczowa. Dla rozwiązania kwestii Namibii kluczowym rokiem był 1988 dzięki podpisaniu w Nowym Jorku grudniowych porozumień między władzami Angoli, Kuby i RPA. Rok później rozpoczęto realizację Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 435, a wojska południowoafrykańskie zaczęły stopniowo opuszczać terytorium Namibii.

Artykuł ma na celu wskazać najważniejsze aspekty negocjacji między USA i ZSRS w sprawie Namibii w latach 1987–1988, głównie przed szczytem i w czasie jego trwania (Moskwa, przełom maja i czerwca 1988 r.).

Słowa kluczowe: Namibia, niepodległość, negocjacje, konstruktywne porozumienie, szczyt.

„Całkiem możliwe, że rozpoczynamy przełamywanie barier ery powojennej. Całkiem możliwe, że otwieramy nową erę w historii, czas ostatnich zmian w Związku Sowieckim. Wyobraźcie sobie prezydenta Stanów Zjednoczonych i sekretarza generalnego Związku Sowieckiego, spacerujących wspólnie po Placu Czerwonym, rozmawiających o umacniającej się przyjaźni i spotykających się ze zwykłymi obywatelami, zdając sobie sprawę, jak wiele obywatele naszych państw mają ze sobą wspólnego”¹.

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Powszechnej Najnowszej, e-mail: anna.karolina.szczepanska@gmail.com.

¹ Słowa Ronalda Reagana po szczycie w Moskwie; Highlights of the Moscow Summit, 8 June 1988, Ronald Reagan Library, Freedom of Information Act [dalej: FOIA], ref. code OA 18287 (tłumaczenie własne autorki).

Zimna wojna, czyli stan napięcia w relacjach między Związkiem Sowieckim a Stanami Zjednoczonymi i państwami z nimi sprzymierzonymi, trwający niemal od zakończenia II wojny światowej, w latach osiemdziesiątych XX w. wchodził w ostatnią fazę. Lata siedemdziesiąte XX w., po trudnej poprzedniej dekadzie i przezwyciężeniu kryzysu kubańskiego, przyniosły polepszenie stosunków między dwoma mocarstwami. Tak zwana doktryna Nixona, wyrażona przez prezydenta USA Richarda Nixona, mówiąca o rozpoczęciu ery negocjacji i rezygnacji z polityki siły, umożliwiła porozumienie ze Związkiem Sowieckim². Zaowocowało to podpisaniem porozumień SALT I w 1972 r. i SALT II w 1976 r.³, mówiących o ograniczeniu broni strategicznych. Era negocjacji zamiała się po objęciu prezydentury przez Ronalda Reagana, który zdecydowanie zaostrzył kurs wobec Moskwy, a w 1982 r. wypowiedział słynne zdanie, mówiąc o Związku Sowieckim jako „imperium zła”. Ideologizacja polityki zagranicznej USA nie pomogła w polepszeniu relacji dwustronnych z Kremlem. Po 1983 r. prezydent Reagan złagodził retorykę, gdyż zależało mu na utrzymaniu atmosfery negocjacji, przyjął jednak twardsze niż za administracji Richarda Nixona, Geralda Forda i Jimmy’ego Cartera warunki⁴.

Rozmowy na szczeblu dyplomatycznym między USA a ZSRS prowadzono od lat siedemdziesiątych, z większym bądź mniejszym natężeniem. Na początku kolejnej dekady kontakty nieco osłabły ze względu na śmierć kolejnych pierwszych sekretarzy Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego: Leonida Breżniewa (1982), Jurija Andropowa (1984) i Konstantina Czernienki (1985). We wrześniu 1984 r. z wizytą do Waszyngtonu przybył sowiecki minister spraw zagranicznych Andriej Gromyko. Jej celem było „odnowienie kontaktów” z administracją Reagana. Spotkanie jednak nie przyniosło spodziewanych rezultatów. Dopiero objęcie władzy przez Michaiła Gorbaczowa w 1985 r. pozwoliło na nawiązanie bezpośrednich kontaktów między przywódcami obydwu stron żelaznej kurtyny.

Celem artykułu jest przedstawienie jednego z problemów, którego rozwiązaniem zajmowano się w czasie trwania negocjacji między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Sowieckim od połowy lat osiemdziesiątych XX w. – kwestia Namibii. Kluczowym okresem dla rozwiązania konfliktów w południowej Afryce były lata 1987–1988, kiedy dzięki kilku seriom rozmów między dyplomatami różnych szczebli, a także spotkaniom samych przywódców USA i ZSRS wypracowano kompromis. Dzięki temu Namibia uzyskała niepodległość, a Afrykę opuściły wojska kubańskie, zaangażowane w konflikt w Angoli.

Problematyka ta nie została dotąd opracowana w literaturze w sposób wyczerpujący. Tekst ten jest zatem próbą wskazania najważniejszych aspektów

² J. Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1998, s. 198.

³ SALT II nie został ratyfikowany przez Senat USA oraz został wstrzymany przez prezydenta Jimmy’ego Cartera po tym, jak wojska sowieckie weszły do Afganistanu (25 XII 1979).

⁴ J.L. Gaddis, *The United States and the End of the Cold War*, Oxford 1992, s. 120–126.

towarzyszących końcowym negocjacom w sprawie Namibii oraz zaprezentowania postaw i motywacji głównych graczy biorących udział w konfliktach w południowej części Afryki.

Sytuacja na południu Afryki

Najważniejszym zagadnieniem w relacjach między Moskwą a Waszyngtonem była redukcja zbrojeń – sprawa szczególnie istotna dla Związku Sowieckiego, którego gospodarka nie wytrzymała tempa w dozbajaniu, jakie narzucił Reagan. Po raz pierwszy kwestie dotyczące Inicjatywy Obrony Strategicznej (SDI, *Strategic Defense Initiative*)⁵ oraz START (*Strategic Arms Reduction Treaty* – układ o redukcji zbrojeń strategicznych)⁶ podniesiono w 1984 r.⁷

Innymi kwestiami absorbującymi uwagę Kremla i Białego Domu były konflikty w kilku regionach świata, gdzie obydwie strony szukały szansy na wzmocnienie międzynarodowej pozycji. Dla ZSRS szczególnie uciążliwym problemem w połowie lat osiemdziesiątych była wojna w Afganistanie. Stany Zjednoczone zaangażowane były w Nikaragui i Ameryce Środkowej. Jednocześnie obydwa mocarstwa były zainteresowane sytuacją w Afryce Południowej, gdzie krzyżowały się ich interesy.

Sytuacja w południowej części kontynentu afrykańskiego u progu lat osiemdziesiątych była skomplikowana. Namibia, znajdująca się od 1915 r. pod okupacją Republiki Południowej Afryki, od 1966 r. była pogrążona w wojnie. Walki, mające charakter partyzancki, rozpoczęła (i przewodziła im) niepodległościowa Organizacja Ludu Afryki Południowo-Zachodniej (South West Africa People's Organisation, SWAPO), otrzymująca wsparcie techniczne i finansowe z Moskwy i innych krajów bloku wschodniego⁸. Jeszcze bardziej niestabilna sytuacja

⁵ *Strategic Defense Initiative* – amerykański program obrony przeciwrakietowej przed atakiem balistycznym ze strony ZSRS. Program zakładał rozmieszczenie broni również w przestrzeni kosmicznej. Jego inicjatorem był Ronald Reagan, zapowiadając jego powstanie w 1983 r. SDI miał kosztować 125 mld dolarów i funkcjonować do 2000 r. Oficjalnie program zakończono w 1991 r. decyzją prezydenta Geорга H.W. Busha.

⁶ *Strategic Arms Reduction Treaty* – traktat podpisany przez USA i ZSRS w 1991 r. Poprzedzony był kilkuletnimi negocjacjami. Zakładał drastyczną redukcję broni strategicznych, tzn. wszystkich rakiet, szczególnie międzykontynentalnych rakiet balistycznych ICBM (ang. *intercontinental ballistic missile*), pocisków SS-18 (zdolnych zniszczyć rakiety ICBM), liczby bombowców i liczby przenoszonych przez nie głowic.

⁷ J.L. Gaddis, *op. cit.*, s. 126.

⁸ Ludność Namibii walczyła o wyzwolenie swego kraju w Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) od chwili powstania tej organizacji (24 X 1945). Wszelkie inicjatywy i decyzje ONZ były jednak odrzucane przez Republikę Południowej Afryki (RPA). Zmianę w sprawie Namibii nastąpiły dopiero w kwietniu 1978 r., kiedy Zgromadzenie Ogólne uchwaliło „Deklarację w sprawie Namibii i program działań na rzecz poparcia samookreślenia i niepodległości Namibii” (była to Rezolucja 435). Dokument był dyplomatycznym zwycięstwem organizacji SWAPO, która

panowała w Angoli. Angola – niepodległa od 1975 r. – znajdowała się pod władzą marksistowskiej partii pod nazwą Ludowy Ruch Wyzwolenia Angoli (port. Movimento Popular de Libertação de Angola, MPLA), której przewodził Jose Eduardo dos Santos⁹. Z wynikami wyborów z 1975 r. nie pogodziły się partie opozycyjne: Narodowy Front Wyzwolenia Angoli (port. Frente Nacional de Libertação de Angola FNLA) i Narodowy Związek na rzecz Całkowitego Wyzwolenia Angoli (port. União Nacional para a Independência Total de Angola, UNITA), występując zbrojnie przeciwko MPLA. Groźba wojny spowodowała, że jeszcze w 1975 r. do Angoli przybyły, po konsultacjach ówczesnego prezydenta Agostinha Neto z przywódcą Kuby Fidelem Castro, wojska kubańskie¹⁰. Pomoc dla MPLA zadeklarowała również Moskwa. Organizacje opozycyjne natomiast korzystały z płynącej szerokim strumieniem pomocy zewnętrznej, głównie od rasistowskiego reżimu w RPA i Stanów Zjednoczonych (dla UNITA) oraz Chin i Zairu (dla FNLA)¹¹.

W połowie lat osiemdziesiątych niewiele wskazywało na rychłe zakończenie wojny. Zaangażowanie wszystkich stron w konflikt osiągnęło apogeum. Liczba wojsk kubańskich w Angoli przekroczyła już 40 tysięcy. Hawana, według słów Raula Castro, była gotowa wysłać do Afryki „wszystko, co ma”¹². Amerykanie w 1986 r. ostatecznie odrzucili Poprawkę Clarca, zakazującą pomocy dla UNITA, choć wcześniej udzielali jej nieoficjalnie, poza wiedzą Kongresu. Związek Sowiecki, ponaglany przez Kubę, wysyłał do Afryki kolejne partie broni i pieniędzy. Republika Południowej Afryki zaczęła wykonywać coraz bardziej chaotyczne ruchy, obawiając się kubańskiej inwazji w Namibii. Tymczasem działacze SWAPO czuli, że po tylu latach nadchodzi czas na poważne rozmowy o niepodległości ich kraju¹³.

Przygotowanie gruntu do rozmów

Istniały dwie propozycje rozwiązania konfliktów na południu Afryki. Choć ich brzmienie wydawało się podobne, zrealizowanie jednego bądź drugiego oznaczało zwycięstwo jednej a porażkę drugiej ze stron. Stanowisko przyjęte przez

domagała się wycofania wszystkich wojsk RPA z terytorium Namibii przed rozpoczęciem wyborów i przeprowadzeniem ich pod kontrolą ONZ.

⁹ Od 1979 r.; wcześniej szefem partii i prezydentem kraju był Agostinho Neto.

¹⁰ Współpraca między działaczami MPLA a Kubańczykami trwała od połowy lat sześćdziesiątych. Kuba wspierała MPLA podczas wojny o niepodległość Angoli. E. George, *The Cuban Intervention in Angola*, London–New York 2005, s. 22.

¹¹ *Ibidem*, s. 52; J. Daniel, *The Impact of the Cold War and the Fall of the Berlin Wall on Southern Africa*, s. 137, <http://www.kas.de/upload/Publikationen/Panorama/2009/1/daniel.pdf> (dostęp: 30 I 2018)

¹² P. Gleijeses, *Visions of Freedom. Havana, Washington and Pretoria and the Struggle for Southern Africa 1976–1991*, Chapel Hill 2013, s. 419.

¹³ *Ibidem*, s. 457.

ONZ, za którym opowiadała się SWAPO, a później także Angola i Kuba, mówiło o tym, że RPA powinno bezzwłocznie przyjąć Rezolucję Rady Bezpieczeństwa 435 i wycofać swoje wojska z terytorium Namibii, aby móc przeprowadzić na jej terenie wolne wybory. Stany Zjednoczone z tzw. grupą kontaktową (tj. Wielką Brytanią, Francją, Niemcami i Kanadą) odrzucały ten pomysł, nie kryjąc, że takie rozwiązanie niebezpiecznie wzmocni wpływy Moskwy w regionie¹⁴. Na początku lat osiemdziesiątych Waszyngton przedstawił własny pomysł na rozwiązanie konfliktu. Jego autorem był Chester Crocker, podsekretarz stanu do spraw Afryki. W strategii tzw. konstruktywnego porozumienia (ang. *constructive engagement*) obydwie kwestie – wojny domowej w Angoli i niepodległości Namibii – zostały ze sobą powiązane (ang. *linkage*). Sensem porozumienia było uzależnienie rozmów o niepodległości Namibii od opuszczenia Angoli przez Kubańczyków¹⁵. Propozycja została odrzucona przez SWAPO, dos Santosa i Kubańczyków. Wydawało się, że rozwiązanie problemu będzie coraz trudniejsze¹⁶.

Przed szczytem w Waszyngtonie atmosfera wokół Angoli i Namibii była napięta. Na początku 1986 r. Angolczycy po raz kolejny odrzucili rozwiązanie oparte na formule *linkage*, jednak już kilka miesięcy później poprosili Waszyngton o wznowienie rozmów. Do spotkania doszło w styczniu 1987 r., jednak nie było zbyt owocne. Już w kwietniu rząd USA zdecydował o zwiększeniu pomocy dla UNITA z 18 na 40 mln dolarów¹⁷.

Do rozmów z Amerykanami sceptycznie podchodzili również Angolczycy, o czym minister spraw zagranicznych Angoli Afonso Van-Dunem M'Binda rozmawiał w marcu 1987 r. na spotkaniu z Kubańczykami i Rosjanami w Moskwie. Raul Castro ostrzegał przed zbyt daleko idącymi ustępstwami. Ze szczególną nieufnością Kuba patrzyła na RPA, podkreślając, że Pretoria zdradziła podpisany w 1984 r. pakt z Mozambikiem, kontynuując wsparcie dla opozycyjnej organizacji i podsycając tym wojnę domową w kraju. Zdaniem Kuby podobna sytuacja nastąpiłaby w przypadku Angoli – nawet wycofanie wojsk południowoafrykańskich z Namibii nie gwarantowałoby, w opinii Hawany, bezpieczeństwa terytorium Angoli. Trwałe uspokojenie sytuacji można byłoby osiągnąć tylko wówczas, gdy Pretoria odrzuci politykę segregacji rasowej i zdecyduje się na daleko idące reformy państwa¹⁸.

¹⁴ C. Saunders, *Namibian diplomacy before Independence*, [w:] *Namibia's Foreign Relations. Historic contexts, current dimensions, and perspectives for the 21st century*, eds A. Bösl, A. du Pisani, D.U. Zaire, Windhoek 2014, s. 32; C.J. Tsokodayi, *Namibia Independence Struggle. The Role of the United Nations*, Bloomington 2011, s. 53–54.

¹⁵ J.E. Davies, *Constructive Engagement? Chester Crocker & American Policy in South Africa, Namibia & Angola 1981–8*, Ohio 2007, s. 117; E. George, *op. cit.*, s. 69–70; J. Hashimoto, *Cold War Chat: Chester Crocker, Former U.S. Assistant Secretary of State for African Affairs*, <https://web.archive.org/web/20060923171400/>; <http://www.cnn.com/SPECIALS/cold.war/guides/debate/chats/crocker/> (dostęp: 12 I 2018).

¹⁶ J. de St. Jorre, *Africa. Crisis of Confidence*, „Foreign Affairs”, 1 III 1983, s. 685.

¹⁷ P. Gleijeses, *op. cit.*, s. 380.

¹⁸ *Ibidem*, s. 379.

Niemal w tym samym czasie prezydent dos Santos prowadził rozmowy z Fidellem Castro, będąc z wizytą w stolicy Kuby. Obaj przywódcy przyjęli, że rząd Angoli nie zgodzi się na żadne ustępstwa, jeżeli nie otrzyma gwarancji o zaprzestaniu wsparcia zewnętrznego dla UNITA oraz informacji o terminie wyborów w Namibii pod auspicjami ONZ. Zgodzono się przyjąć ponadto łżejszą formę „powiązania”, która zakładała, że wprowadzeniu w życie Rezolucji 435 w Namibii będzie towarzyszyło stopniowe wycofywanie wojsk kubańskich z Angoli. Ostatni żołnierze wyjadą zaś dopiero wówczas, gdy RPA całkowicie odrzuci politykę *apartheidu*. To złagodzenie nastrojów nastąpiło w wyniku nalegań Moskwy, gdyż przygotowywano się do rozmów na szczycie w Waszyngtonie, a sowieckiej dyplomacji zależało na lepszej atmosferze do negocjacji z Amerykanami.

Waszyngton i Moskwa – spotkania na szczycie

Spotkanie w Waszyngtonie odbyło się w dniach 8–10 grudnia 1987 r. Stanowiska obydwu stron były umiarkowane, a rozmowy przebiegały w spokojnym tonie. Rosjanie zapewnili Reagana, że Kuba nie dąży do militarnego zwycięstwa w Angoli i nie chce eskalacji konfliktu. Zdaniem Moskwy i Hawany potrzebne jest rozwiązanie polityczne i jak najszybsza gwarancja dla niepodległości Namibii.

Styl negocjacji nie przełożył się jednak na sytuację na polu bitwy. Już w sierpniu 1987 r. Angola, Kuba i SWAPO z jednej strony, a RPA i UNITA z drugiej zaangażowały wszystkie siły w rozpoczynającą się bitwę pod Cuito Cuanavale – największe od czasów bitwy pod El Alamein z 1942 r. starcie lądowe w Afryce. Bitwa trwała do końca marca 1988 r. – wówczas, gdy w Waszyngtonie rozmawiali Gorbaczow i Reagan.

Ze względu na prowadzone negocjacje Moskwa przez kilka tygodni nie odpowiadała na prośby Hawany o kolejne dostawy broni. Fidel Castro czuł się zawiedziony, a Raul, w geście protestu, odmówił wyjazdu do Moskwy na obchody 70 rocznicy powstania Armii Czerwonej. Dla Kremla był to niepokojący sygnał. Mimo że Gorbaczow liczył na ograniczenie sowieckiego wsparcia wojny w Afryce, to coraz bardziej dramatyczne depesze z Hawany i Luandy z prośbami o przysłanie obiecanych wcześniej maszyn i amunicji spowodowały zmianę zdania sekretarza generalnego KPZR. W styczniu 1988 r. Moskwa wysłała do Angoli kolejną transzę ciężkiego sprzętu¹⁹. Choć niełatwo było przyjąć to do wiadomości władzom Kremla, to ich wpływ na rozwój sytuacji w Angoli bezpowrotnie się zakończył. Kampania w Angoli należała do Hawany i choć Rosjanie byli o wszystkim informowani, przestano konsultować z nimi dalsze decyzje²⁰.

¹⁹ Było to: osiem samolotów MiG-23, broń przeciwlotnicza, 218 czołgów, 122 samochodów opancerzonych, 112 części artylerii. P. Gleijeses, *op. cit.*, s. 420.

²⁰ *Ibidem*, s. 418–420.

Mimo to aż do pierwszej połowy 1988 r. Moskwa nie zaprzestała popierania angolskiej MPLA, odrzucając w całości stanowisko Waszyngtonu związane z konstruktywnym porozumieniem i oficjalnie głosząc, że powiązanie sprawy Angoli i Namibii przez Amerykanów zablokowało możliwość dalszych negocjacji. Związek Sowiecki zmienił jednak zdanie w tej sprawie kilka miesięcy później. Jako pierwszy złagodzone stanowisko ZSRS wyraził Anatolij Adamiszyn podczas spotkania z Chesterem Crockerem w marcu 1988 r. w Waszyngtonie. Nie przeszkadzało to jednak, aby miesiąc później, w czasie podróży do Angoli, Adamiszyn ponownie wyraził pełne poparcie dla działań MPLA i skrytykował amerykańskie wsparcie dla UNITA, określając je jako blokujące jakiegokolwiek rozwiązania na południu Afryki. Można uznać ten gest za czysto propagandowy – Moskwa chciała wyjść z twarzą z południowoafrykańskich konfliktów oraz, rzecz jasna, nie demonstrować publicznie dezaprobaty dla działań swoich sojuszników. W dniach 18–19 maja podczas spotkania z Crockerem w Lizbonie Adamiszyn wyraził bowiem chęć współpracy Moskwy z Waszyngtonem w rozwiązaniu problemów wokół Angoli i Namibii. Porozumienie między mocarstwami zostało potwierdzone podczas szczytu w Moskwie dwa tygodnie później²¹.

Przygotowania do niego rozpoczęto tuż po zakończeniu konferencji w Waszyngtonie²². Tak jak podczas wcześniejszego spotkania głównymi organizatorami byli sekretarz stanu USA George Shultz oraz minister spraw zagranicznych ZSRS Eduard Szewardnadze. W kwietniu 1988 r. obaj dyplomaci spotkali się kilkakrotnie, w Genewie i Moskwie. W rozmowach przed szczytem wzięło ponadto udział wielu ważnych polityków z obydwu stron. Amerykę reprezentowali m.in. sekretarz stanu George Shultz, doradca prezydenta USA do spraw bezpieczeństwa Colin Powell, ambasador w Moskwie Jack Matlock, podsekretarz stanu Rozanne Ridgway, podsekretarz stanu Richard Murphy. Ze strony radzieckiej w rozmowach uczestniczyli m.in. sekretarz generalny Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego Michaił Gorbaczow, minister spraw zagranicznych Eduard Szewardnadze, szef sztabu generalnego Siergiej Achromiejew, ambasador w Waszyngtonie Jurij Dubinin, wiceminister spraw zagranicznych Aleksandr Biessmiertnych, wiceminister spraw zagranicznych Anatolij Adamiszyn. Podczas serii negocjacji w różnych zespołach omawiano poszczególne sprawy, które miały później zostać potwierdzone podczas szczytu Gorbaczow–Reagan w Moskwie. Kwestia Afryki Południowej była problemem, którego rozwiązanie uznano za sprawę pilną. Obie strony były jednak dobrej myśli, a osiągnięcie porozumienia uznano za możliwe i rychłe²³.

²¹ R. Dreyer, *Namibia & Southern Africa: Regional Dynamics of Decolonization 1945–90*, London 1994, s. 185.

²² R. Service, *The End of the Cold War 1985–1991*, London 2015, s. 292.

²³ Memorandum of Conversation. The Secretary's Meeting with Shevardnadze, 14 April 1988, Ronald Reagan Library, FOIA, ref. code 90450; P. Gleijeses, *op. cit.*, s. 451.

Dnia 3 maja 1988 r. w Londynie doszło do spotkania wszystkich stron zaangażowanych w konflikt w Afryce Południowej. Po raz pierwszy delegacje Kuby i RPA spotkały się osobiście, co na świecie uznano za duży postęp w kierunku podpisania pokojowych. Konferencja nie zakończyła się jednak sukcesem. Pretoria, która kilka dni wcześniej uzgadniała stanowisko z dowódcą UNITA Jonasem Savimbi, liczyła jedynie na zapoznanie się ze stanowiskiem innych stron. RPA nadal nie była gotowa na pełną implementację Rezolucji 435 w sprawie Namibii, co, jak po raz kolejny podkreślali przedstawiciele Angoli, Kuby i SWAPO, było podstawowym warunkiem dalszych rozmów.

Pewność siebie Kubańczyków podyktowana była udaną ofensywą na południu Angoli, prowadzoną niemal równoległe do rozmów w Londynie. Nową taktyką było sukcesywne przesuwanie wojsk w kierunku granicy z Namibią na rzece Kunene, co powodowało dezorientację przeciwników i poważne obawy, że Kuba planuje wkroczyć do Namibii. Liczono, że londyńskie negocjacje z pozycji siły zdeprymują Pretorię i zmuszą ją do ustępstw. Tak się jednak nie stało. Choć zbliżające się do rzeki Kunene połączone oddziały Kubańczyków, wojsk rządowych Angoli (FAPLA²⁴) oraz żołnierzy PLAN²⁵ stwarzały realne zagrożenie dla wojsk południowoafrykańskich w Owambolandzie (północna część Namibii), Pretoria pozostała bierna, nie chcąc reagować zbyt pochopnie. Nawet Moskwa zaczęła obawiać się działań sojusznicznych wojsk w Angoli i radziła Luandzie rezygnację ze wszelkich nazbyt ryzykownych posunięć, a Hawanie – zatrzymanie wojsk. Fidel Castro zdawał sobie sprawę z tego, że kroczy po bardzo cienkiej linii, a jego działań nie pochwała nawet Kreml. Jego celem nie było jednak przekroczenie granicy z Namibią. Wiedział, że konsekwencje takiego czynu byłyby trudne do przewidzenia – zakładał nawet, że w przypadku wejścia w granice Namibii (którą RPA uznawał niemal za integralną część swego państwa) Pretoria mogłaby użyć pocisków nuklearnych. Niemniej liczył na to, że sama obecność Kubańczyków na południu Angoli będzie niepokoiła Pretorię i Waszyngton, co sprawi, że będą bardziej skłonni do negocjacji²⁶.

Przed szczytem w Moskwie doszło do spotkania między Chesterem Crockerem a Anatolijem Adamiszynem w Lizbonie. Crocker próbował się dowiedzieć, co Moskwa wie na temat kubańskich planów przekroczenia Kunene. Adamiszyn przekazał, że Fidel osobiście zapewniał go, że najwłaściwszym krokiem RPA będzie jak najszybsze opuszczenie terytorium Namibii, a wówczas wszelkie działania wojsk kubańskich zostaną ograniczone. Crocker wyczuł, że Adamiszyn nie mówi całej prawdy, odpowiadając, że Moskwa, jak widać, nie może lub nie chce wpłynąć na swego sojusznika.

²⁴ FAPLA (port. Forças Armadas Populares de Libertação de Angola) – Ludowe Siły Zbrojne Wyzwolenia Angoli – angolska armia rządowa, kontrolowana przez partię MPLA.

²⁵ PLAN (ang. People's Liberation Army of Namibia) – Ludowa Armia Wyzwolenia Namibii – zbrojne skrzydło namibijskiej organizacji niepodległościowej SWAPO.

²⁶ P. Gleijeses, *op. cit.*, s. 452–454.

Kreml nie zamierzał jednak rozwiewać obaw Białego Domu. Adamiszyn i Castro ustalili już wcześniej, że zapewnienie o niewyściu wojsk kubańskich do Namibii pojawi się dopiero podczas ostatecznych negocjacji pokojowych. Do tego czasu zaś zarówno Stany Zjednoczone, jak i władze RPA mieli być trzymani w niepewności²⁷.

Przed wyjazdem prezydenta Reagana do Europy na konferencji prasowej w maju 1988 r. głos zabrała Rozanne Ridgway, stwierdzając, że podjęte niedawno porozumienie w sprawie wycofania wojsk sowieckich z Afganistanu daje nadzieję do ustalenia kompromisu w sprawie Angoli i Namibii. Podkreśliła, że rozmowy dotyczące południa Afryki w ostatnim czasie się zintensyfikowały, czego dowodem są spotkania władz RPA z przedstawicielami Kuby i Angoli, pierwsze od czterech lat²⁸. Dobrej myśli był także George Shultz. W memorandum adresowanym do Reagana bezpośrednio przed szczytem, zawierającym ostatecznie ustalenia zespołów negocjujących z Rosjanami, pisał, że Moskwa wykazuje ciche poparcie dla amerykańskich wysiłków na południu Afryki, a to może być kluczowe dla przyjęcia zadowalających rozwiązań. Jego zdaniem szczyt w Moskwie będzie dobrą okazją, aby to sprawdzić²⁹.

Szczyt w Moskwie rozpoczął się 29 maja 1988 r. Kwestię Namibii i Angoli poruszono kilkakrotnie. Zarówno Gorbaczow, jak i Reagan zgodzili się, że nie należy ustawać w wysiłkach dążących do osiągnięcia porozumienia na południu Afryki – przynajmniej częściowo – do września 1988 r., czyli dziesiątej rocznicy uchwalenia rezolucji 435 przez Radę Bezpieczeństwa ONZ. Zaznaczono, że problemy te uda się z pewnością rozwiązać, jeśli utrzymana zostanie dotychczasowa ścisła współpraca obydwu mocarstw³⁰.

W Moskwie Chester Crocker spotkał się z Adamiszynem oraz Szewardnadzem. Podkreślił, że tylko dobra wola ze strony Kuby i Angoli jest w stanie rozwiązać konflikt. Jedynym rozwiązaniem zaś było, w jego opinii, wycofanie wojsk Fidela Castro z Afryki. Szewardnadze, choć niechętnie, zgadzał się z Crockerem. Przyznał, że niepodległość Namibii jest sprawą najwyższej wagi i zgodził się porozmawiać z przywódcami Angoli i Kuby o możliwych ustępstwach. Szewardnadze, podobnie jak wcześniej Reagan, wyraził nadzieję, że pewne porozumienia są możliwe do osiągnięcia do września 1988 r. Po otrzymaniu tej informacji sekretarz stanu George Shultz wyraził sceptycyzm wobec zapowiedzi, aby Kreml faktycznie dążył do tak szybkiego porozumienia. Niemniej wolał,

²⁷ *Ibidem*, s. 455.

²⁸ *Summit Peace Gains Seen for Angola and Namibia*, „Los Angeles Times”, 18 V 1988, http://articles.latimes.com/1988-05-18/news/mn-2967_1_summit-peace (dostęp: 12 I 2018).

²⁹ Memorandum for the President: The Moscow Summit, May 1988, Ronald Reagan Library, FOIA, ref. code 90440.

³⁰ Memorandum of Conversation, The President's first One-to-One meeting with General Secretary Gorbachev, 29 May 1988, Ronald Reagan Library, FOIA, ref. code 90497.

gdy Sowieci wykazywali nadmierny optymizm niż, jak w jego opinii czynili dotąd, przeszkadzali w osiągnięciu porozumienia³¹.

Jednak stanowisko Kremla, szczególnie wobec Angoli, faktycznie się zmieniło. Po początkowym, zdecydowanym odrzuceniu jakiegokolwiek powiązania sytuacji Namibii z wojną w Angoli na początku 1987 r. władze Związku Sowieckiego były gotowe na – przynajmniej częściowe – przyjęcie wykładni prezentowanej przez administrację Reagana. Decyzja ta była następstwem zmiany kursu dotychczasowego międzynarodowego zaangażowania ZSRS na różnych frontach. W tym samym okresie bowiem powzięto decyzję o stopniowym wycofywaniu się z Afganistanu i Kambodży. W rezultacie zmiana retoryki zaowocowała akceptacją tezy, że pokojowe rozwiązanie problemu Namibii będzie możliwe tylko wtedy, gdy obce wojska opuszczą terytoria Angoli i Namibii³².

Przyjęcie tej opinii nie było łatwe i dla Moskwy wiązało się z daleko idącymi ustępstwami, które nie do końca ją zadowalały. Obawiano się, że podpisanie ugody w sprawie Angoli i porozumienie w kwestii Mozambiku³³ odtąd otworzyłyby drogę do baz i zaopatrzenia oddziałom Afrykańskiego Kongresu Narodowego (ang. African National Congress, ANC), walczącym przeciwko władzom RPA, co tylko przedłużyłoby funkcjonowanie *apartheidu*. ZSRS wciąż liczył na powodzenie powstania ANC i ostateczne przejęcie przez nich władzy, co znacznie zbliżyłoby RPA do Związku Sowieckiego. Ponadto z pewnością frustrujące było dla Kremla przyznanie, że jej dotychczasowa polityka na południu Afryki poniosła klęskę, gdyż to otwierało drzwi dominacji USA w tej części świata jako najważniejszego mediatora. ZSRS nie był w stanie podyktować militarnego rozwiązania konfliktów w tej (i innych) częściach świata. Koszty takich działań ciągle wzrastały, a Moskwa nie była w stanie dorównać na tej płaszczyźnie Stanom Zjednoczonym³⁴. Jednocześnie, godząc się na pewne rozwiązania polityczne, Związek Sowiecki nie chciał być kojarzony z nieustępliwą postawą Angoli i Kuby, które naciskały na dalsze zbrojenia i kontynuowanie walk. Występując w roli swego rodzaju mediatora, Moskwa stała się łącznikiem między swoimi sojusznikami a rządem RPA³⁵.

³¹ G. Shultz, *Memoirs – Cold War: Moscow (Reagan–Gorbachev) Summit*, <http://www.margaretthatcher.org/document/110619> (dostęp: 12 I 2018).

³² *Disengagement from Southwest Africa: Prospects for Peace in Angola and Namibia*, ed. O.E. Kahn, Somerset 1991, s. XV.

³³ Mozambik był pierwszym miejscem w Afryce Południowej, gdzie ZSRS i USA pracowały wspólnie w celu rozwiązania konfliktu wewnętrznego. Obydwa mocarstwa pomagały stronie rządowej, na czele której stał prezydent Joaquim Chissano, w walce z opozycyjnym ugrupowaniem RENAMO, wspieranym przez RPA. R.E. Kanet, E.A. Kolodziej, *Cold War as Cooperation: Superpower Cooperation in Regional Conflict Management*, Baltimore 1991, s. 208–209.

³⁴ Według jednego z sowieckich analityków koszty, jakie ponosił ZSRS w ramach pomocy angolskiej MPLA, były nawet 10–20 razy większe niż środki, jakie USA przekazywały opozycyjnej organizacji UNITA. Nie przekładało się to jednak na efektywność działań ich sojuszników. P. Vanneman, *Soviet Strategy in Southern Africa: Gorbachev's Pragmatic Approach*, Stanford 1990, s. 84.

³⁵ *Ibidem*, s. 81.

Porozumienie między dwoma mocarstwami stawało się faktem. Szczyt w Moskwie stanowił rzeczywisty przełom, na co bez wątpienia wpływ miała klęska rozwiązań militarnych w tej części świata. Przedłużające się walki między ścierającymi się stronami nie gwarantowały podpisania zawieszenia broni ani tym bardziej faktycznego rozwiązania całości konfliktów na południu Afryki. Chociaż, jak mówili sowieccy dyplomaci, wydawałoby się, że rozmowy stoją w miejscu, a końca batalii nie widać, było to tylko pozorne, niczym ruch wskazówek zegara: „kiedy patrzysz na niego, wydaje ci się, że wszystkie stoją w miejscu. Jeśli jednak odwrócisz wzrok i spojrzysz na zegarek po chwili, widzisz, że ruszyły do przodu. Tak też dzieje się tutaj [w Moskwie – dop. A.S.]”³⁶.

Porozumienie

Zgodnie z obietnicą Szewardnadzego Moskwa rozpoczęła rozmowy z władzami Angoli. Początkowo prezydent dos Santos nie był zbyt chętny do prowadzenia negocjacji, obawiając się, że każde ustępstwo wobec Zachodu wyniesie do władzy przeciwną mu partię UNITA, popieraną przez Waszyngton. Jednak wkrótce, w wyniku rosyjskich nacisków, doszło do pierwszych rozmów pokojowych, w których wzięli udział przedstawiciele Angoli, Kuby, Stanów Zjednoczonych oraz Związek Sowiecki w roli obserwatora. Namibijscy dyplomaci z ramienia SWAPO, choć nie zostali dopuszczeni jako strona, byli obecni podczas negocjacji i prowadzili zakulisowe rozmowy³⁷.

Porozumienie – zgodnie zresztą z zapowiedzią Szewardnadzego – zostało podpisane niedługo później, w grudniu 1988 r., w Nowym Jorku. Postanowienia gwarantowały, że 50 000 żołnierzy kubańskich opuści Angolę do 1 lipca 1991 r., a wojska RPA wyjdą z terytorium Namibii przed 1 listopada 1989 r., niedługo później zaś kraj ten uzyska niepodległość. Ponadto władze RPA zostały zobowiązane do zaprzestania poparcia militarne go dla partii UNITA i miały umożliwić przeprowadzenie wolnych wyborów pod auspicjami ONZ zarówno w Angoli, jak i w Namibii w celu wyłonienia pierwszych władz wolnego państwa³⁸. Wszystkie strony przyjęły z ulgą ową ugodę. Mimo że największy finansowy ciężar wojny spoczywał na USA i ZSRS, wszystkie w wymienionych tu państwach ponosiły wciąż dotkliwe straty. Wiceminister spraw zagranicznych ZSRS Anatolij Adamiszyn za „ducha realizmu” podczas negocjacji chwalił szczególnie władze RPA³⁹, co było wyraźnym sygnałem w kierunku polepszenia relacji między Moskwą a Pretorią

³⁶ Daily Report: Supplement. Soviet Union, 1 June 1988, Ronald Reagan Library, FOIA, ref. code F1737 (tłumaczenie własne autorki).

³⁷ C. Saunders, *op. cit.*, s. 33; P. Vanneman, *op. cit.*, s. 83; C. Crocker, *High Noon in southern Africa*, New York 1992.

³⁸ R.E. Kanet, E.A. Kolodziej, *op. cit.*, s. 209–211.

³⁹ J. Valenta, F. Cibulka, *Gorbachev's New Thinking and Third World Conflicts*, Somerset 1990, s. 305.

– relacji, których dotąd właściwie nie prowadzono. Za całokształt rozmów i ich niewątpliwy sukces odpowiedzialni byli w szczególności Adamiszyn oraz Crocker, którzy przez osiem lat wielokrotnie spotykali się w celu omówienia sytuacji w południowej Afryce⁴⁰. Grudniowe rozmowy w sprawie Namibii i Angoli, pokłosie szczytu w Moskwie, Chester Crocker określił jako „przykład wyjątkowej amerykańsko-radzieckiej kooperacji, dzięki której [...] rozwiązano regionalne problemy”⁴¹.

Zakończenie

W wyniku nowojorskich rozmów pierwsze kubańskie oddziały opuściły Angolę już 10 stycznia 1989 r. W tym samym czasie Republika Południowej Afryki rozpoczęła wycofywanie swoich wojsk z terytorium Namibii. Dnia 16 stycznia Rada Bezpieczeństwa ONZ potwierdziła możliwość pełnej implementacji Rezolucji 435⁴², uchwalonej w 1978 r., od dnia 1 kwietnia 1989 r.⁴³ Choć początkowo nie bez przeszkód i napięć (jeszcze w kwietniu tego roku, mimo zawieszenia broni, doszło do kolejnych starć między oddziałami PLAN i południowoafrykańskim SADF⁴⁴), dla Namibii rozpoczął się okres szeregu przemian, które ostatecznie doprowadziły do powstania suwerennego państwa. Reformy te nie byłyby możliwe bez współpracy między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Sowieckim, dwoma mocarstwami, które jako jedyne miały możliwość wpłynąć na swoich sojuszników, mających interesy w tej części Afryki, i zmusić ich do negocjacji przy wspólnym stole.

Przyczyn rozwiązania najbardziej palących kwestii w południowej części Afryki było bez wątpienia więcej. Jedną z nich były słabnące w owym czasie możliwości ZSRS i nieustępliwa postawa administracji Ronalda Reagana, który w Afryce Południowej osiągnął to, co zakładała koncepcja „konstruktywnego porozumienia” autorstwa Chestera Crockera. Nie bez znaczenia dla sprawy Namibii była jednocześnie wewnętrzna sytuacja w Republice Południowej Afryki, gdzie system segregacji rasowej (*apartheid*) chylił się ku ostatecznemu upadkowi, a władze, osamotnione na arenie międzynarodowej, szukały porozumienia z przywódcami ANC i próbowały, w jak najmniej szkodzący sobie sposób, wydostać się z konfliktu namibijskiego.

Republika Namibii, po ponad siedmiu dekadach południowoafrykańskiej dominacji na swoim terytorium, ogłosiła niepodległość 21 marca 1990 r.

⁴⁰ D. Oberdorfer, *From the Cold War to a New Era: The United States and the Soviet Union, 1983–1991*, London 1998, s. 323–324.

⁴¹ R.E. Kanet, E.A. Kołodziej, *op. cit.* (tłumaczenie własne autorki).

⁴² Resolution 626 of UN Security Council, 16 January 1988.

⁴³ R. Dreyer, *op. cit.*, s. 188.

⁴⁴ SADF (ang. South Africa Defence Forces) – Południowoafrykańskie Siły Obrony – siły zbrojne RPA.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

U.S. Department of State Freedom of Information Act

Daily Report: Supplement. Soviet Union, 1 June 1988, Ronald Reagan Library, ref. code F1737.
Highlights of the Moscow Summit, 8 June 1988, Ronald Reagan Library, ref. code OA 18287.
Memorandum for the President: The Moscow Summit, May 1988, Ronald Reagan Library, ref. code 90440.

Memorandum of Conversation, The President's first One-to-One meeting with General Secretary Gorbachev, 29 May 1988, Ronald Reagan Library, ref. code 90497.

Memorandum of Conversation. The Secretary's Meeting with Shevardnadze, 14 April 1988, Ronald Reagan Library, ref. code 90450.

Resolution 626 of UN Security Council, 16 January 1988.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Nujoma S., *Where Others Wavered*, London, 2001.

Shultz G., *Memoirs – Cold War: Moscow (Reagan–Gorbachev) Summit*, <http://www.margaret-thatcher.org/document/110619> (dostęp: 12 I 2018).

OPRACOWANIA

Crocker C., *High Noon in southern Africa*, New York 1992.

Dale R., *The Namibian War of Independence 1966–1989. Diplomatic, Economic and Military Campaigns*, Jefferson, 2014.

Davies J.E., *Constructive Engagement? Chester Crocker & American Policy in South Africa, Namibia & Angola 1981–8*, Ohio 2007.

Disengagement from Southwest Africa: Prospects for Peace in Angola and Namibia, ed. O.E. Kahn, Somerset 1991.

Dreyer R., *Namibia & Southern Africa: Regional Dynamics of Decolonization 1945–90*, London 1994.

Gaddis J.L., *The United States and the End of the Cold War*, Oxford 1992.

George E., *The Cuban Intervention in Angola*, London–New York 2005.

Glejjeses P., *Visions of Freedom. Havana, Washington and Pretoria and the Struggle for Southern Africa 1976–1991*, Chapel Hill 2013.

Kanet R.E., Kołodziej E.A., *Cold War as Cooperation: Superpower Cooperation in Regional Conflict Management*, Baltimore 1991.

Kukułka J., *Historia współczesna stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1998.

Namibia's Foreign Relations. Historic contexts, current dimensions, and perspectives for the 21st Century, eds A. Bösl, A. du Pisani, D.U Zaire, Windhoek 2014.

Oberdorfer D., *From the Cold War to a New Era: The United States and the Soviet Union, 1983–1991*, London 1998.

Service R., *The End of the Cold War 1985–1991*, London 2015.

- St. Jorre J. de, *Africa. Crisis of Confidence*, „Foreign Affairs”, 1 III 1983, s. 675–691.
- Tsokodayi C.J., *Namibia Independence Struggle. The Role of the United Nations*, Bloomington 2011.
- Valenta J., Cibulka F., *Gorbachev's New Thinking and Third World Conflicts*, Somerset 1990.
- Vanneman P., *Soviet Strategy in Southern Africa: Gorbachev's Pragmatic Approach*, Stanford 1990.
- Wallace M., *A History of Namibia*, London 2011.

NETOGRAFIA

- Daniel J., *The Impact of the Cold War and the Fall of the Berlin Wall on Southern Africa*, <http://www.kas.de/upload/Publikationen/Panorama/2009/1/daniel.pdf> (dostęp: 30 I 2018).
- Hashimoto J., *Cold War Chat: Chester Crocker, Former U.S. Assistant Secretary of State for African Affairs*, <https://web.archive.org/web/20060923171400/http://www.cnn.com/SPECIALS/cold.war/guides/debate/chats/crocker/> (dostęp: 12 I 2018).
- Summit Peace Gains Seen for Angola and Namibia*, „Los Angeles Times”, 18 V 1988, http://articles.latimes.com/1988-05-18/news/mn-2967_1_summit-peace (dostęp: 12 I 2018).

ANNA SZCZEPAŃSKA

The end of the cold war in Southern Africa. Question of Namibia during American-Soviet negotiations (1987–1988)

Among many conflicts between United States and Soviet Union during the cold war era, one of the longest were Namibia's independence war and civil war in Angola. In the historiography, especially South Africa's literature, both of them are linkaged and known as Border War. However, Namibians had begun their struggle in 1966, twenty years later there was no perspective to finish the war. The major breakthrough appeared in 1987–1988 thanks to series of meetings between president of the US, Ronald Reagan and general secretary of the Soviet Union, Mikhail Gorbachev. The key role played the year 1988. One year later United Nations has implemented Resolution 435 of Security Council from 1978. From that day, South Africa Defence Forces were beginning withdrawal from Namibia's territory.

This article refers about the most characteristic and important aspects of United States' and Soviet Union' negotiations in 1987–1988, especially before and during Moscow summit in May and June 1988.

Keywords: Namibia, independence, negotiations, constructive engagement, summit.